

אבן ישראל פוקרוי

מקור לתפילת הדרך בגמרא

הסוגיא של תפילת הדרך מובא בפעם הראשונה בפרק תפילת השחר¹. הגמרא דנה בנושא זה בדרך אגב. וז"ל הגמרא: "רבי יהושע אומר, המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה". בחלק זה של הגמרא הדיון הוא בנושא של התפילה במקום סכנה. רבי יהושע אומר שאין

חיוב להתפלל את כל תפילת שמונה עשרה במקום סכנה, אלא יתפלל תפילה קצרה.

אחר כך, הגמרא מביאה מימרא אחרת: "אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא וכו' וכשאתה יוצא לדרך - המלך בקונך וצא. מאי המלך בקונך וצא? אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך. מאי תפלת הדרך? יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמכני לשלום, ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך, ותשלח ברכה במעשי ידי, ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי, ברוך אתה ה' שומע תפלה."

הסוגיא של תפילת הדרך מתחילה עם המלצה: "לפני שתצא, תבקש רשות" - "המלך בקונך וצא". איך מבקשים רשות? על ידי אמירת תפילת הדרך. הסוגיא ממשיכה בהלכות הקשורות לתפילת הדרך. "אמר אביי: לעולם לישתף אינש נפשיה בהדי צבורא היכי נימא? - יהי רצון מלפניך ה' אלקינו שתוליכנו לשלום וכו'". יש להגיד את התפילה בלשון רבים ולא בלשון יחיד.

1. ברכות כט

"אימת מצלי? - אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: משעה שמהלך בדרך. עד כמה? - אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: עד פרסה. והיכי מצלי לה? - רב חסדא אמר: מעומד; רב ששת אמר: אפילו מהלך."

תשובת הגמרא על השאלה של "עד כמה?" היא סתומה. לא ברור מה כוונת הגמרא בשיעור פרסה. לכאורה הכוונה היא שיש לומר התפילה בתוך הפרסה הראשונה. אבל, זה פירוש קשה. והלא מה יהיה עם מי ששכח או היה טרוד ולא הצליח לברך בתוך שיעור זה? האם הוא הפסיד את התפילה ותפילתו לבטלה? אמנם, זה הפירוש הראשון שמביא רש"י². בפירוש השני, רש"י מביא את שיטת הבה"ג. החיוב להגיד תפילת הדרך חל רק על מי שהולך יותר מפרסה.

לכאורה, יש כאן שתי סיבות סותרות לאמירת תפילת הדרך. מצד אחד, ניתן להסיק מסמיכות סוגיא זאת לסוגיא הקודמת - העוסקת בנושא של תפילה במקום סכנה - שהחיוב של תפילת הדרך הוא רק במקום סכנה. מצד שני, לפי שיטת הבה"ג, יש להגיד תפילת הדרך רק במקרה של דרך יותר ארוכה מפרסה. אם כן, לא מדובר כאן על מקום סכנה.

סוגיא דומה בפרק הרואה³

בנוסף לסוגיא הנ"ל, יש עוד סוגיא דומה מאד לסוגיא של פרק תפילת השחר. שמה, הגמרא מביאה נוסח של תפילה כמעט זהה לנוסח של תפילת הדרך שנמצא לעיל. הגמרא מבוססת על המשנה "שואמרת" הנכנס לכרך מתפלל שתיים, אחת בכניסתו ואחת ביציאתו. בן עזאי אומר: ארבע, שתיים בכניסתו ושתיים ביציאתו, נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד."

הגמרא מסבירה על איזה תפילה מדוברת. וז"ל הגמרא: "תנו רבנן, בכניסתו מהו אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום. נכנס, אומר: מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה לשלום. בקש לצאת, אומר:

2. שם ד"ה עד פרסה
3. שם ס:
4. שם נד

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום. יצא, אומר: מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום, וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום, ותסמכני לשלום, ותצעידני לשלום, ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך". יש כאן ארבע תפילות: בכניסה לכרך, כשהוא נמצא בתוך הכרך, לפני יציאתו ואחרי היציאה מהכרך. בכל תפילות אלה, לא נזכר חתימה בברכה. ברור שיש קשר בין הסוגיות ונשאלת השאלה: האם מדובר בענין אחד או שנים?

הבדלים בין הסוגיות

יש מספר הבדלים בין הסוגיות:

- בסוגיא הראשונה, הגמרא קוראת לנוסח של הבקשה בלשון של תפילה. הגמרא קוראת לה "תפילת הדרך".
- בסוגיא הראשונה יש חתימה בברוך בסוגיא השנייה, הבקשה מובא אגב הרבה בקשות אחרות כגון הבקשה שיש להגיד בכניסה לבית מרחץ.
- המשמעות של הסוגיא השנייה היא שמדובר על מקום סכנה. וראה דברי רש"י במשנה⁵: "ושם מצויים מושלים רעים ומחפשים עלילות"
- בסוגיא הראשונה, יש דיון מתי לומר את התפילה. בסוגיא השניה אומרים את התפילה מיד עם הכניסה והיציאה לכרך.

סקירת הראשונים בענין זה

דעת רש"י היא שמדובר על שתי סוגיות שונות ותפילות שונות בשני מצבים שונים. בסוגיא הראשונה, יש להגיד "תפילת הדרך". אם האדם לא הלך פרסה זה לא נחשב ל"דרך". לעומת זאת, אם אדם נכנס או יוצא לכרך שיש בו סכנה, יש להגיד את התפילה מיד. הוא חייב להתפלל לפני הקב"ה שהוא יצא ויכנס בשלום ובלי פגע. וזה בלי קשר האם הוא הלך כשיעור דרך או לו. תפילה זאת היא רק בקשה ולא בגדר

5. ד"ה הנכנס לכרך

ברכה. אם כך, הוא לא חותם על בקשתו. הוא חייב לעשות אותה פעולה כל פעם ופעם שעומד לכנס לכרך מסוכן ויוצא לשלום. מצד שני, היוצא לדרך יותר מפרסה יברך פעם אחד בבוקר וחותם. אם הוא לא עובר כרך מסוכן די בזה. וכן נראה מלשון הרא"ש והרי"ף שמביאים את שתי הסוגיות בנפרד.

יש לציין, שהרא"ש מוסיף נקודה נוספת. כמו שיטת רש"י, הוא מביא פירוש הבה"ג לסוגיא הראשונה. וז"ל: "ונראה פירוש הבה"ג עיקר, אם יש לו עדיין ללכת הרבה למה לא יברך?" פירוש הבה"ג הוא הגיוני. יש לברך על הליכה יותר מפרסה, למה לא? והרא"ש ממשיך: "אבל כשיש לו לילך בפחות מפרסה בקרוב לעיר לא הוי מקום סכנה וא"צ לברך". ניתן להסיק מדברי הרא"ש שאילולאי פחות מפרסה מן העיר הוא כן מקום סכנה שיש לו להתפלל תפילת הדרך. נראה שיש כאן סוגיא די פשוטה וכולם פחות או יותר מסכימים לדרכה של הבה"ג.

שיטתו של הרמב"ם

כשמסתכלים בדברי הרמב"ם, ומחפשים את הנושא של תפילת הדרך, וליכא. וז"ל הרמב"ם: ⁶ "הנכנס לכרך אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום, ואם נכנס בשלום אומר מודה אני לפניך יי' אלהי שהכנסתני לשלום, וכשיבקש לצאת אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתוציאני מכרך זה לשלום, ואם יצא בשלום אומר מודה אני לפניך יי' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמכני לשלום ותצילני מכף אויב ואורב בדרך." הרמב"ם מביא רק את הסוגיא בפרק ט' שהנכנס לכרך צריך לבקש שייכנס לשלום, להודות שהגיע בשלום ולבקש שיצא לשלום. ואגב זה, הוא גם מתפלל ששאר הדרך תהיה כמוהו. והדבר תמוה שהרמב"ם לא הזכיר מספר נקודות. ראשית, אין חתימה לברכתו. בנוסף, הרמב"ם לא הביא מההלכות האחרות שבסוף הסוגיא בדף ל' כגון לברך בלשון רבים, לברך מעומד וכו'.

6. הלכות ברכות י, כג

עיין בספר **יד פשוטה** שמסביר שגירסת הרמב"ם בסוגיא הראשונה היא בלי החתימה בברכה. וזה מסתבר מאוד מכיוון שהרמב"ם סובר שיש הבדל בין תפילה ובקשה בעלמא. הלשון של "תפילת הדרך" היא לאו דוקא, ולא מדובר על תפילה עם כל המשמעויות של תפילה, אלא בקשה בעלמא. אם כך, הנוסח של הבקשה לא מעקב, ואין צורך לסיים בברכה. ניתן להביא ראיה לזה מההמשך של הגמרא. הגמרא מביאה מחלוקת בין רב חסדא ורב ששת האם יש צורך לברך תפילת הדרך מעומד או לא. והגמרא פוסקת שאין צורך לעמוד. ומדוע לתפילה זו לא חל חיוב לעמוד כמו שאר תפילות? אלא מדובר על בקשה בעלמא.

לגבי הדין של השתתפות רבים בברכה, הרמב"ם מביא דין זה במקום אחר⁷. לגבי עניין של מתי להתפלל אותו תפילה, הרמב"ם אומר שיש להגיד התפילה ביציאה מהכרך. וראה בהלכות ת"ת⁸ שהרמב"ם מייחס לשיעור של פחות מפרסה כאילו הוא עדיין עומד במקומו. וראה בהלכה הבאה:⁹ "לעולם יצעק אדם על העתיד לבא". כל עוד שהוא בדרך וצריך רחמי שמים, יבקש רחמים. פחות מפרסה אינו נחשב שם דרך עליו.

דעת הב"י

הבית יוסף גם נוקטת בעמדה דומה להרמב"ם. יש כאן סוגיא אחת ולא שתיים. בסי' ר"ל פותח הב"י עם שאלה:¹⁰ "יש לתמוה תרתי למה לי?". האם לא מספיק ברכה אחת שיחתום גם כאשר הוא יוצא מהכרך? והוא מצטט את הכלבו שמביא את נוסך הסוגיא בפרק הרואה עם חתימה. והוא פוסק ככה להלכה בש"ע¹¹. ואפשר להגיד שהב"י סובר כמו הרמב"ם שיש תפילה אחד, אבל יש שני מצבים. הראשון הוא כאשר

7. רמב"ם שם פרק ח הלכה א

8. שם ז, יב

9. שם הלכה כ"ד

10. ד"ה ומשפט

11. ש"ע ר"ל

אדם יוצא בבוקר מעירו הוא חייב להתפלל על העתיד וחותם, ואם הוא נכנס לדרך מסוכן באותו יום ויוצא לשלום יתן הודאה על כך, ואז יבקש רחמי שמים על העתיד ללא חתימה בגלל הוא כבר חתם בבקר. ומצב השני הוא כאשר התחיל בדרך מן הכרך המסוכן, אז בצאתו יתן הודאה, ויתפלל על העתיד וחותם.

הלכה למעשה

נראה לי שיש כאן ארבעה הביטים לדון בהם הלכה למעשה.

- לשון רבים או לשון יחיד.
- מתי לאומרה.
- עד מתי לאומרה, וכוונת המילה פרסה.
- אם לאומרה מעומד או לא.

עיקר חסוגיא מובא להלכה בש"ע סי' ק"י וזה לשון המחבר שם סעיף ד' "היוצא לדרך יתפלל יר"מ ד' או"א שתולכנו לשלום וכו'. וצריך לאומרה בלשון רבים ואם אפשר יעמוד מליך כשאמרה. ואם היה רוכב אין צורך לירד." והוא ממשיך סעיף ה': "אין צורך לומר אותה אלא פעם אחת ביום אפילו אם ינוח בעיר באמצע היום. אבל עם דעתו ללון בעיר ואחר כך ילך ויצא ממנה לעבור חוצה לה או לשוב לביתו צריך לחזור להתפלל אותה פעם אחרת". והנושא של מתי לאומרה מובא סעיף ז': "אומר אותה אחר שהחזיק בדרך ואין לאומרה אלא אם כן יש לו לילך פרסה, אבל פחות מפרסה לא יחתום בברוך (ולכתחילה יאמר אותה בפרסה ראשונה [רמ"א]). ואם שכח, מלאומרה יאומרה כל זמן שהוא בדרך ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה ומשם ואילך יאמר אותה בלא ברכה".

לגבי של לשון יחיד או רבים המשנה ברורה והעורך השולחן מסכימים לכתחילה שצריך לאומרה בלשון רבים. ומוסיף על זה העה"ש שאפילו הולך לבדו כיון שיש עוד עוברי אורח כדאי, לצרף את עצמו לרבים ולברך בלשון זה. וכן מנהגינו.

לגבי מתי לאומרה יש מחלוקת באחרונים על פירושו של המילים "שהחזיק בדרך". האם זה מהשעה שהכין את עצמו בתוך בית (שיטת הט"ז) או כאשר הוא ממש נמצא בדרך והוא כבר חוץ לעירו (שיטת המ"א). המ"ב פוסק לכתחילה כדעת המ"א

שהוא יתפלל תפילת הדרך רק כאשר הוא נמצא כבר מחוץ לעיר - ואפילו קצת יותר (עיבורה של העיר, דהיינו שבעים אמה), ואם בירך קודם, יצא ידי חובה. העה"ש דוחה את דעת הט"ז ופוסק שאסור להתפלל תפילת הדרך בתוך הבית. לגבי כוונת השיעור פרסה - המ"ב תופס כפשוטו שהנוסע פחות מפרסה אינה נחשב כדרך. מכיוון כמעט בטוח שפחות מפרסה מעירו אינו מקום סכנה. הוא גם פוסק כדעת הרמ"א שעדיף לברך בתוך פרסה ראשונה, ועד שיתקרב ליעדו בפרסה הסמוכה לעיר היעד הוא עדיין יכול לברך. העה"ש מוסיף על זה שאם בתוך פרסה מעיר היעד עדיין מקום סכנה, יש לאומרה.

ולבסוף, כותב העה"ש שלכתחילה צריך בן אדם לברך אותה מעומד אבל עם הוא רוכב אינו צריך לרדת. המשנה ברורה והעה"ש שניהם מזכירים ענין רכבת. פשוט הוא, שצריך לעמוד בו כאשר הוא מברך. ונראה, שסברה זאת לא תופסת במטוס מכיוון שבפרסה ראשונה חייבים להיות חגורים ואסור לו לעמוד ואינו גרוע מרוכב שלא צריך לרדת.